

Úvodná prednáška k dejinám Košíc

Dejiny Košíc budeme sledovať v rámci 24 stretnutí, počas ktorých niekedy si vypočujete aj viac prednášok. V každom semestri po každom šiestom semestri budete písať na siedmom teste. Pritom si pozrieme aj mesto v rámci prechádzok.

Ako je známe, čím ďalej ideme do minulosti, tým menej dokumentov a artefaktov nachádzame. Takže o niektorých udalostiach ani nevieme, iné zas musíme čiastočne doplniť, aby sme si mohli urobiť ucelený obraz. Čím viac sa blížíme k súčasnosti, tým viac údajov máme k dispozícii, čo niekedy vplýva rušivo. Naše mesto má bohatú históriu, o ktorej si všeličo povieme. „Všetko“ samozrejme nie je možné, ale podstatné črty politického, ale aj čriepky každodenného života sa ukážu.

V prvom semestri sa budeme venovať pravekému osídleniu Košickej kotliny a najvýznamnejšej lokalite, slovenským Mykénam, teda Nižnej Myšli. Urobíme si aj virtuálnu prechádzku na tejto lokalite pomocou prezentácie. Prezentácie budú súčasťou prednášok a tie e-mailom dostanete aj s prednáškami.

Výhodná poloha na rozhraní lesov východných výbežkov Spiško-Gemerského, zvaného aj Slovenského rudohoria a úrodných riečnych nív pri sútoku Hornádu a torysy bola rozhodujúcim pre včasné osídlenie Košickej kotliny. Práve tu sa vklíňovala medzi hory dôležitá severojužná obchodná tepna vedúca z Balkánu k Baltu. Košice chránili tento prechod i odbočku cez Čermeľské údolie na Spiš, ale aj profitovali z nej. Rozvoj miest v stredoveku závisel od obchodu.

Leží na teréne záplavovej oblasti Hornádu, preto tu nenecháme z najstarších dôb stopy trvalejšieho osídlenia. V Košickej kotline však počnúc stopami najstaršieho sídla na teritóriu dnešného Slovensku vôbec, ktoré bolo odkryté v chotári Barce, je dokázaná kontinuita osídlenia rozprestierajúceho sa predovšetkým na terasách Hornádu.

Archeologické nálezy, ale už aj mnohé miestne a chotárne názvy poukazujú na husté osídlenie s viacerými ohniskami kultúrno-spoločenského i mocenského rozvoja. Takými boli zrejme Horné Košice (Cassa Superior, Felkassa) a v Krásnej nad Hornádom (Sceplok = Széplak ~ Siplok) lokalita Breh, ktoré sa po príchode Maďarov stali dôležitými opornými bodmi mladého Uhorského kráľovstva. Veď v r. 1143 bolo v Krásnej vysvätené benediktínske opátstvo, ktoré patrilo pod ostrihomské arcibiskupstvo.

Medzi nimi v údolí rieky Hornád vzniklo viacero osád, ktoré tvorili zárodok budúceho mesta. Ako u mnohých iných sídiel, aj tu mestské osídlenie bolo podnietené nemeckou kolonizáciou.

Najneskôr od začiatku 13. st. začali (Nižné) Košice nadobúdať mestské atribúty, či charakter. Do konca storočia boli už po tejto stránke dobudované. V r. 1216 sa spomína v predmestí kláštor a r. 1230 kňaz, teda farský kostol. Pred r. 1249 museli už mať tunajší hostia privilégiá, veď od r. 1290 sa Košice spomínajú už len ako mesto (civitas). V r. 1283 sa spomína špitál, v r. 1303 dominikánsky kostol, v r. 1307 hradby.

Už touto svojou polohou a takýmto skorým sľubným vývojom, bolo naše mesto predurčené stať sa metropolou celej oblasti zvanej zanedlho Horným Uhorskom, čo si mnohí dnes mýlia so Slovenskom. Bola to oblasť neskorších žúp Spišskej, Gemerskej, Šarišskej, Turnianskej, Abovskej, Zemplínskej, Boršodskej a Hevešskej, ktorú zaujal rod Aba po príchode Maďarov do Karpatskej kotliny. (Jej hranice neboli pevné a časom sa menili.) Veď Košice nikdy neboli vnímané, ako hlavné mesto Slovenska, tak isto ako ani Prešporok.

Košice sa zároveň stali jednou zo stredísk stredoeurópskeho obchodu. Už koncom 13. storočia tu bola zriadená Kráľovská komora. Obdobie prudkého rozmachu mesta nastáva najmä v 14. a 15. st. za výraznej podpory panovníkov. Bitka pri Rozhanovciach (15.06.1312) bola dôležitým medzníkom v dejinách stredovekého Uhorska, takže samozrejme aj ňou a jej významom sa budeme zaoberať. Lebo tak sa podarilo zachovať integritu krajiny oproti Francúzom a Nemcom.

Osobitne sa budeme venovať dráme Košickí občania (A kassai polgárok, 1942), ktorú napísal svetoznámy košický rodák, Sándor Márai a odohráva sa v tomto období. Jeho osobou sa budeme zaoberať aj v 4. semestri.

V tejto bitke aj Košičania zohrali podstatnú úlohu, preto Anjouovci udeľujú rad privilégii tak stabilizujú dosiahnutú pozíciu druhého mesta v kráľovstve po Budíne. Tak sa stane v r. 1347, keď Košice sa stanú slobodným kráľovským mestom, a týmto honosným titulom sa pýšia – s prestávkami – až do r. 1945. V socializme to nebolo adekvátne možné, ale po r. 1989 tento titul má cveng, i keď už nič neznamená.

Dosiahnu všetky donácie, ktoré sú nutné, aby boli stredovekým veľkomestom, i keď ich počet obyvateľov tomu nenasvedčoval. Naše mesto získalo úplnú náboženskú, právnu, správnu, súdnu, hospodársku i náboženskú autonómiu. Na dôvažok, v r. 1369 dostali sme prvý známy mestský erb vôbec, ktorý udelil panovník v Diósgyőri. Pripomínajúc si túto udalosť, každoročne v máji sa slávia Dni Košíc. Týmto erbom a jeho časťami sa zoznámime taktiež. Bude to zámienka na to, aby sme sa zaoberali aj so základmi heraldiky.

Košický Dóm, mohutná a úžasne krásna pamiatka nášho mesta bola stavaná medzi rokmi 1380-1510. Nieкто rozšíril falošnú legendu o tom, že je to najvýchodnejšia katedrála v Európe. To je hlúposť najmä preto, lebo hranicami gotiky boli hranice Uhorska a teda Koložvár, alebo Alba Iulia leží oveľa východnejšie, ako naše mesto. Ale to akosi nikto si nevšima. Tejto sakrálnej budove sa tiež budeme venovať a ukážeme si podrobne jej oltáre z tak blízka, ako ich bežne vidieť nemôžete. Nakoľko jej hlavný oltár nás oboznamuje so životom sv. Alžbety Uhorskej, samozrejme budeme o neľahkom živote tejto sympatickej svätice hovoriť obšírnejšie. Napriek tomu, že niektoré segmenty jej života sú nejasné.

Košice získavajú kapitál z obchodu, ale aj z banského obchodu. Košice boli zemepánmi viacerých nálezísk kovov v spišsko-gemerskej banskej oblasti. Mesto má aj svoje poddanské banícke mestečká a razia sa tu aj mince. Poľnohospodárske zázemie – predovšetkým vinohradnícke na svahoch Rudohoria, avšak až v Tokaji, zabezpečilo prosperitu mnohým košickým obchodníkom až do 19. storočia. Obchod s tokajským vínom do Poľska bol výnosným obchodom, Košice mnohokrát prosperovali vďaka tomuto vývoznému artiklu, ktoré bolo vínom kráľov, resp. kráľom vín.

Postupne sa dovršovala urbanizácia mesta, rozširoval sa hradobný pás rozľahlými predmestiami, čiže huštákmi (nem. Hochstadt = horné mesto). Prvé hradby vznikli v období Árpádovcov, potom v období Anjouovcov, Žigmunda, Mateja Korvína, následne sedmohradských kniežat, nakoniec citadelu postavil Leopold I. Nie vojna zničila cenné zbytky tejto fortifikčnej stavby, ale Aupark. Darmo, naši predkovia stavali kostoly a múry na ich obranu, my staviame kostoly pohanskému bohu Mamonu. Podaktorí tomu hovoria vývoj.

V r. 1480 Košice boli už veľkým mestom, i keď nedosahovali 10.000 obyvateľov, ako niektorí bádatelia sa domnievali. Pustošenie za obliehania poľským následníkom trónu na začiatku 1490-ich rokov, keď veža dómu bola zničená, rozvoj mesta už nemohol byť taký priamočiary, či jednoznačný. Pomaly sa končí stredovek a bitka pri Moháči nepriaznivo ovplyvní nielen život nášho mesta.

Zimný semester končíme práve týmto obdobím.

Ďalšie takmer dva storočia ovplyvňuje rozširovanie protestantizmu, dvojvládie, boje o trón, následný nečakaný vznik Sedmohradského kniežactva, ktorého hlavným mestom sa Košice stanú aj dvakrát a v nie poslednej rade expanzia Turkov. Krajina sa rozsekne na tri časti a stane sa stretom boja medzi Turkami a kresťanmi, ale i medzi protestantmi a katolíkmi. Košice sa tak stanú dôležitou pevnosťou kráľovského Uhorska. Ak v predošlom období dominovala hospodárska sila mesta, v tomto období sa dostáva do popredia vojenská a politická dôležitosť.

Živelné a vojnové pohromy s hospodárskymi následkami, striedavo ovplyvňovali postavenie mesta. Veľký požiar v r. 1556, presun medzinárodného obchodu na prímorské oblasti negatívne ovplyvnili rozvoj mesta, ktoré je proti tureckou baštou Potisia, sídlom hornouhorských kapitánov. Za túto slávu však stredisko exponovanej hornouhorskej provincie platí draho. Jednak údržba a stavba opevnení je nákladná, vydržiavanie vojska taktiež. Nakoľko sa mesto stáva protestantské, preto otvára svoje brány vždy s radosťou pred sedmohradskými kniežatami, pretože tie im zabezpečujú náboženskú slobodu. Návrat pod uhorskú korunu prináša nadvládu katolicizmu a oklieštenie práv protestantov, čo prináša so

sebou aj odobratie kostolov a mnoho príkoria, ale aj násilia na oboch stranách. Napr. viacnásobné odobratie kalvínskeho kostola na jednej strane (1673, 1696, 1711), na druhej vražda troch katolíckych kňazov, ktorých voláme košickí mučeníci (1619). Musíme však podotknúť, že tieto násilnosti nekonajú Košičania. Nehovoriac teraz o následných násilnostiach a vraždách, ktoré sa konajú v mene Krista, ale protirečia jeho učeniu.

V 16. storočí žije v Košiciach na sklonku života významný vedec, jediný žiak Kopernika, Georg Joachim, Reticus. Zastavíme sa pri jeho životnej púti, veď je skoro celkom neznámy, ako aj pri osobe jednej krásnej a bohatej Poľky, Beaty Košcieleckej, ktorá bola prvou známou ženskou turistkou vo Vysokých Tatrách na Turice r. 1565. Svoju tragickú životnú púť ukončila v Košiciach.

V 17. storočí pobýval v našom meste nemecký hudobník Daniel Speer a turecký cestovateľ Evlia Çelebi. O svojich skúsenostiach písali vo svojich knihách. Speer zaznamenal podstatné zvyky a obyčaje, ktoré využil aj populárny maďarský románopisec Mór Jókai, ktorý bol poslancom Košíc v uhorskom parlamente a preto sa mnohokrát zdržiaval v Košiciach. Košice ho inšpirovali k napísaniu viacerých prác. Çelebi však opísal naše mesto absolútne nereálne. Pustil si fantáziu na uzdu a „videl“ tu zázračné stavby, samé drahokamy, mramor, zlato a nevýslovné bohatstvo, tisícky kňazov a zázračnú nemocnicu, z ktorej každý nemocný vychádza zdravý. Teraz by sa nám veľmi zišla!

Všetci vodcovia stavovských protihabsburských povstaní boli si vedomí strategickej dôležitosti nášho mesta a preto cisárske vojská sa ich snažili získať späť. Mesto sa muselo vždy prispôbiť, ale nakoniec sa stalo kuruckým odbojným centrom pre bezohľadnú rekatolizáciu. Tej slúžila aj založená katolícka univerzita v r. 1657.

Bocskai, Bethlen, Thököli a Rákócziovci boli hlavnými aktérmi boja za slobodu v 17. storočí a na začiatku 18. Práve vtedy sa stali Košice dva razy hlavným mestom sedmohradského kniežactva (1604-1606, 1644-1649) Venujeme sa tak osobe richtára Johanna Bocatia, ako aj životu tých sedmohradských kniežat, ktorí mali vplyv na život v našom meste. Za Bocatia bol odobratý Dóm násilne od evanjelikov (1604). František II. Rákóczi viedol posledné povstanie a ním končí aj toto romantické, ale hektické obdobie bojov a neistôt. Jeho osobou a životným osudom sa taktiež budeme venovať, veď v Košiciach je pochovaný. Osobitnú prednášku venujeme jeho znovu pochovaniu v našom meste. Tu by mal v klude odpočívať, ale našiel sa kňaz, ktorý by chcel teraz jeho pozostatky z Dómu odstrániť. Aj o tom budeme hovoriť.

Po kapitulácii Rákócziho vojsk v r. 1711 krajina a aj okolie Košíc bolo spustošené, vyľudnené spolu aj s huštákmi. Strašidelný mor v r. 1709 k tomu tiež prispel. Obyvatelia odchádzali na vidiek. Košice stratili primát po Budíne v krajine a aj v stredoeurópskom obchode. Ba aj ako opevnené mesto už stratili svoje pozície, veď po odchode Turkov ťah vojenských operácií nás - našťastie – až do meruôsmych rokov obchádzal. Hlavná obchodná cesta smerom na Budín, Prešporok, Viedeň nás ďaleko obišla. Nenávratne bolo po období, keď cez Košice sa do Uhorska dostávala najnovšia móda a nové myšlienkové prúdy (protestantizmus, slobodomurárstvo).

Absolutistické vládnutie Habsburgovcov, ktorí sa po bitke po Moháči (29.08.1526) stali panovníkmi časti krajiny, sa prejavilo postupne v celej krajine. Štát preberal jednu oblasť za druhou, diskriminoval provincie i župy s ich (prirodenými) centrami a obracal svoju pozornosť na západ krajiny.

Až koncom 18. storočia demografia Košíc začne nadväzovať na vývoj, ktorý bol politickými udalosťami v 16. a 17. storočí prerušený.

I keď 18. storočie je pomerne kludné, ale na jej konci sa jednak Košice stanú asi na dve desaťročia strediskom maďarskej literatúry, zásluhou predovšetkým literáta Ferenca Kazinczyho a jeho druhov, avšak Košičanov zasiahne aj hnutie Jakobínovcov a Kazinczy sa dostáva do väzenia. Jeho životnú púť si taktiež pripomenieme.

Košice prosperujú vďaka poľnohospodárskym majetkom a nie ako centrum obchodu a priemyslu. Demografia mesta tiež zaostávala za ostatnými mestami Uhorska. Košice nasledujúcich 100 rokov žili viac-menej zo svojej histórie.

Urobíme si aj virtuálnu prechádzku po barokových pamiatkach mesta. Pozrieme si františkánsky a premonštrátsky kostol, povieme si aj ich históriu a tak budovu starej randice, ako aj župného domu.

Letný semester druhého ročníka zakončíme obdobím Napoleónskych vojen, ktoré nepriamo zasiahli aj naše mesto, veď jednak deti cisára sa určitú dobu „ukrývali“ v našom meste, a Kutuzovove vojská, ktoré prehrali bitku proti Napóleonovi pri Slavkove u Brna (1805), pochodovali domov popri Košiciach, kde Kutuzov so svojou suitou silvestroval.

Tretí ročník sa teda bude zaoberať dejinami nášho mesta od začiatku 19. storočia do r. 1989. Taktiež ich bude tvoriť 12 prednášok.

V predminulom storočí vzniklo tu viacero manifaktúr a tovární. Spriemyselňovanie kraja začalo rásť hlavne potom, ako sa zriadila v r. 1850 v našom meste Obchodná a priemyselná komora a následne Košice boli napojené na železničnú trať (1860).

V prvej polovici 19. storočia nastalo kľudnejšie obdobie v živote nášho mesta, ktoré bolo spojené s reformným hnutím šľachty a inteligencie. Išlo o to, či je potrebné Uhorsko modernizovať revolučnou, alebo evolučnou cestou.

Mesto stráca svoj stredoveký charakter. Búrajú sa bašty a múry. Na ich mieste vyrastú najmä v druhej polovici storočia nové domy, ktoré veľmi citlivo a harmonicky sa sklbiajú so stredovekým mestom, ktoré si zanecháva svoj pôdorys dodnes napriek nešťastným architektonickým zásahom v 20. a 21. storočí. Takže pôdorysná schéma pôsobí v Košiciach predovšetkým svojou monumentálnou jednoduchosťou. V neporušenej logike uličnej siete možno sledovať jay postupný vývoj od románskeho obdobia po súčasnosť. V najstarších dobách tu boli tri paralelné ulice naozaj veľkomestských rozmerov a niekoľko priečných ulíc. Hlavný ťah bol rozšírený vo vretenovité námestie a v jeho priesečníku stál farský kostol, typický pozdĺžny pôdorys hornouhorských miest, ktorý však v Košiciach našiel svojho najdokonalejšie vyvinutého a pritom najlepšie zachovaného predstaviteľa. Funkčné a prevádzkové väzby medzi jednotlivými dôležitými interiéromi zostali po celé stáročia nedotknuté. Táto čistota pôdorysu sa nenarušila ani po odstránení prstenca opevnenia, naopak, pomerne veľkoryso ju umocnili urbanistické koncepcie 2. pol. 19. st. a začiatku 20. st. podľa peštianskych okružných tried. Na jasnú pôdorysnú štruktúru stredovekého mesta sa logicky napája sieť komunikácií obklopená zoskupeniami nájomných domov a začína nová urbanizácia predmestí. Takmer dokonalý urbanistický výraz i dnes veľkomestsky pôsobiaceho hlavného námestia i intímne priestory Dominikánskeho námestia, či Hrnčiarskej, Hradbovej alebo Vrátnej uličky. (Táto ulica mala byť asanovaná v 80-ich rokoch minulého storočia, ale našťastie, nestalo sa tak.) To je v kontraste s bulvárom Moyzesovej ulice, ale tak sa vytvára neustále sa meniaci mozaika historickej zóny nášho mesta.

Toto citlivé riešenie nám zanechalo predovšetkým 19. storočie, avšak –ako sme už naznačili - 20. storočie si ho nectilo.

Pokračujúc dejinami mesta sa dostávame k meruôsmym rokom 19. storočia, keď revolúcia a boj za slobodu sa dotkol aj nášho mesta. Jednak v okolí mesta sa odohrajú dve nie veľmi dôležité bitky (11.12.1848, 4.01.1849). Aj o tých si povieme niečo. Tu je verbovaná najelitnejšia jednotka revolučnej vlády, tzv. červenočiapkári, takže si povieme aj o ich histórii a bojoch. Mali aj svoju sochu, ale tá bola v r. 1919 barbarsky zbúraná. Dostanú sa do popredia aj spomienky, či anekdoty tohto obdobia.

Nasledujúce obdobie od zloženia zbraní pri Világoši trvá až do vypuknutia prvej svetovej vojny (1849-1914). Je to dlhé 19. storočie. Košicami prechádzala cárska intervenčná armáda, došlo aj k popravám, či odsúdeniu ľudí zatvorených v budove Čierneho orla, kde bol vtedy žalár. Po Bachovom absolutizme dochádza k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu (1867). Dochádza k rozvoju hospodárstva. Staré Mesto získa podobu, ktorá sa viac-menej zachovala dodnes. Veľké rany dostáva až po druhej svetovej vojne. Nie vojna, ale nekompetentnosť slávila svoje orgie. Mesto bolo zničené bombardovaním a delostrelectvom, ba pouličnými bojmi len vo fantázii maršala Grečka. Ale dôsledky boli rovnaké, ako keby sa to bolo bývalo stalo.

Ničenie, devastácia však trvá do dnešných dní. Asanácia budov, odvedenie romantického Mlynského náhonu, nezmyselné búranie budov v Starom Meste a na jeho okolí, a zatiaľ je to dovŕšené zničením Mlynskej bašty obostavaním novými nevkusnými bytovkami. Mesto je obostavané šedými králikárňami sídlisk. Tie sú celkom cudzie architektonike Starého Mesta, ktoré dnes tvorí len zanedbateľných 3,8% (85,375 ha) rozlohy.

Mestom začína od novembra 1891 chodiť koňka, potom električka. Električka zo stanice ide až do Čermela a do mestských kúpeľov, čiže na Aničku.

Povieme si, aké sily mali záujem na vypuknutí prvej svetovej vojny. Nemôžeme vynechať kľúčovú figúru, Gavrila Principa. Košičania sa radovali, ako skoro všetci bez výnimky, ale to malo tragické následky na náš celý kontinent. Hlavne po duševnej stránke. Zvlášť sa venujeme osobe lekára dr. Alberta Škarvana, ktorý odmietol vojenskú službu a za to dostal štyri mesiace. Odsedel si ich v košickom vojenskom žalári, a tak jeho zásluhou sa zoznámime s týmto typom väzenia na konci 19. storočia. Škarvan odmietol vojenskú službu preto, lebo chcel sledovať Krista. Napísal: „Som kresťan a ako taký nemôžem byť napomocníkom vojenčiny ani slovom, ani skutkom.“ Tento človek však v Košiciach nemá ani ulicu!

Spomenieme košických veliteľov a stručne aj miesta bojov. Ruskú, srbskú aj taliansku frontu. I osobné skúsenosti košických vojakov. Dobré Nándora Bavolyára a otrasné poručíka Istvána Szakraidu.

Vojna trvá už dva roky a panovník František Jozef I. v roku 1916 umiera. On je tiež zodpovedný za vypuknutie tejto vojny a za masaker miliónov. Nehovorí sa, ale je vlastne masovým vrahom, ako aj jeho „kolegovia“. Svojim, rozhodnutím spečatí osud Monarchie. Zomrie neskoro, lebo už sa nepodarí napraviť, čo bolo pokazené.

Vzniknú nové štáty, a proti protestom Košičanov, začlenia naše mesto do Československej republiky. Jedna prednáška sa bude venovať práve tomuto obdobiu začleňovania, ktoré bolo veľmi bolestné. Spomenieme aj ukrutosti a vraždy, ktorých sa československí vojaci dopustili. Dohromady zomrie deväť osôb, s pomedzi ktorých boli štyria maloletí. Vrahovia viac-menej boli známi, ale nikdy neboli potrestaní. Tomuto obdobiu sa venujú aj dva romány. Jeden napísal novinár Zoltán Vécsey, druhý spisovateľ Ferenc Hosszú. Ale budeme citovať aj z oficiálnych publikácií. Samozrejme budeme hovoriť o krátkom období Maďarskej a Slovenskej republiky rád. Dokonca aj vodca Béla Kun navštívi Košice, po tom, čo československá armáda musí opustiť Miškovec a následne aj Košice. Mesto oslavuje. Toto obdobie diktatúry proletariátu však trvá len krátku dobu.

Trianonský mierový diktát pripojí Košice k Československu (1920).

Osemnásť rokov Československa (1920-1938) obsiahne ďalšia prednáška, v ktorej budeme vidieť na jednej strane rozvoj mesta, na druhej snahu o zmenu etnického zloženia obyvateľov, čo sa podarí vykonať až v polovici 60-ich rokov minulého storočia vybudovaním VSŽ. Bude reč o kultúrnom a hospodárskom živote v meste, o pletkách, o tom, čo sa písalo v novinách, aj o pojednávaní s moldavskými Cigánmi, o ktorých sa písalo, že sú ľudožrútmí. Nakoniec sa venujeme aj prostitúcii v meste.

Košice stratia dve vysoké školy, väčšina maďarských škôl je zatvorená. Samospráva má tiež svoje trhliny. Z niekdajšieho kráľovského mesta sa stane púhe sídlo okresného úradu! Je to vlastne deklasovanie hrdého kráľovského mesta. Pozrieme sa aj na cirkev, ktoré v našom meste pôsobia.

Samozrejme bude reč aj o vzťahu Slovákov s Čechmi, ktorý bol iný než sa neskôr oficiálne prezentovalo. V r. 1938 sa koná na oslavu dvadsiateho výročia Československa výstava východu, ale tá zanedlho zaniká. O výstave samozrejme budeme hovoriť.

Prvá Viedenská arbitráž pripojí Košice k Maďarsku (1938). Popíšeme nadšenú náladu v Košiciach, čo budete môcť vidieť aj na dobových filmových záberoch a fotografiách. Po veľkolepej oslave nasledujú všedné dni, ktoré sa líšia od sľubov, čo je za každého režimu tak! Všimneme si každodenný život, stavebný vývoj a aj kriminalitu v meste, ale samozrejme načrtujeme aj politický vývoj.

Osobitne sa budeme venovať dvom udalostiam tohto obdobia. Krádeži kalichov z dómu v r. 1939, ktoré sa nikdy nenašli a bombardovaniu Košíc 26. júna 1941. Kvôli tomu Maďarsko vstúpilo do vojny proti Sovietskemu zväzu. Dodnes nie je dokázané, kto bombardoval naše mesto, ale podľa všetkého Sovieti. Zvážime pritom všetky možnosti.

Pred koncom vojny Maďarsko obsadí nacistické Nemecko a zanedlho dosadí bábkovú vládu Strany Šípových krížov, ktorej vodcom je Ferenc Szálasi. Tento košický rodák sa tak dostane do čela krajiny ako vodca národa. Je fanaticky presvedčený, že nacisti vojnu vyhrajú so svojimi tajnými zázračnými zbraňami. Takže sa oboznámime aj s jeho životnou púťou tak isto ako aj so stranou, ktorú riadil a s hrôzovládou, ktorá prinesie mnoho obetí aj v Košiciach. Okrem prenasledovaných a Židov, zavraždia aj bývalého starostu mesta, László Tosta. Na hlavnej ulici na stromy a kandelábre obesia 12 mužov zo svojvoľného podnetu hlavného župana Gyarmathyho, košického rodáka.

Nakoľko roky pred skončením vojny sú tragickým obdobím pre Židov v Maďarsku a teda aj v Košiciach, v osobitné prednáške sa oboznámime s dejinami Židov v Európe, Uhorsku, Československu a na Slovensku, paralelne v Maďarskom kráľovstve, odkiaľ ich po okupácii krajiny deportovali do vyhladzovacích táborov a tak kvitnúca židovská komunita v Košiciach vlastne zanikne, i keď ich pamiatky nám zanechali.

Červená armáda 19. januára 1945 obsadí Košice, ktoré sú znovu pričlenené k Československu, čo spečatí parížska mierova zmluva v r. 1947. V Košiciach sa vyhlási neblaho známy Košický vládny program (5.04.1945), v ktorom sú Nemci a Maďari kolektívne zbavení svojich ľudských a občianskych práv, tak isto, ako ani nie tak dávno Židia v Maďarsku, keď museli začať nosiť žltú hviezdu (5.04.1944). KVP Pripravil krajinu na prijatie komunistickej totality. Mnohí sú vykázaní, viacerých postavia pred ľudový súd, mnohých odvečú do gulagov, mnohí sú prinútení reslovakizovať, aby ich nevyhostili a nekonfiškovali majetok. Tu tiež sa oboznámime so životným osudom jednej Košičanky, ktorá aj dvakrát stratí všetko. Budeme sa zaoberať aj odvečenými na Sibír a politických procesoch, o čom sa dodnes málo hovorí. Aj o etnických zmenách skladby obyvateľstva.

Komunisti v r. 1948 prevezmú moc. Z Košíc, z niekdajšieho intelektuálneho mesta „malomeštiakov“ chcú vybudovať socialistické veľkomesto hutníkov, čo prináša so sebou stavbu neforemných sídlisk, ktoré zahltia celú aglomeráciu a prinášajú ďalšie problémy. Pripomenieme si r. 1956, keď v Maďarsku bola revolúcia, aj búrlivý rok 1968, keď si mnohí naivne mysleli, že komunizmus sa dá zreformovať. Tieto udalosti rezonovali aj v našom meste. Aj v mnohých iných prípadoch sa dotkneme medzinárodných súvislostí. V r. 1959 súdili členov strany Šípových krížov v našom meste, ktorí svojvoľne vraždili na konci druhej svetovej vojny a vešali ľudí na hlavnej ulici. Spomenieme potom aj najväčšiu tragédiu mesta, vykoľajenie električky v r. 1978, ktorej detaily dodnes nie sú jasné.

Samozrejme budeme hovoriť aj o negatívnych osobnostiach, ktoré poznačili dejiny nášho mesta a nemali by mať ulice, námestia, ako Bašťovanský, či Novomeský. Bude reč o Benešovi, Štefánikovi, Husákovi, Šmidkem... O výstavbe HUKA a VSŽ, rozporuplnom rozvoji mesta, o výstavbe sídlisk a vysokých školách. V tejto súvislosti bude reč o spisovateľovi Ladislavovi Mňáčkovi a jeho Oneskorených reportážach. Zoznámime sa aj s Lietajúcou Gizkou (Repülős Gizi), ktorá v Košiciach skončila učiteľský ústav, ale sa stala jednou z najznámejších a najpopulárnejších kriminálničiek. Ako aj s Ladislavom Ambrúžom, bývalým študentom Leteckej vysokej školy, ktorého v Maďarsku odsúdili najskôr na trest smrti...

Spomenieme aj históriu vysokých škôl, ktorá sa začína v r. 1657.

Končíme rokom 1989, keď sa začali písať nové dejiny Strednej Európy a aj nášeho mesta. História však nekončí. Záleží aj na nás, aká bude!

Poslednú prednášku venujeme svetoznámemu spisovateľovi Sándorovi Máraimu. Zoznámime sa s jeho životnou dráhou a s jeho pomocou sa poprechádzame v meste, ktoré urobil svetoznámy, aby sme citovali jeho nadčasové myšlienky. Po prednáške navštívime aj jeho pamätnú izbu.

Samozrejme, zaľudníme naše mesto aj osobami, ktoré sme nespomenuli, ale musíme pre Vás nechať aj nejaké tajomstvo, či prekvapenie! V kratkosti spomenieme aj životopisy nespomenutých politikov, ktorí mali vplyv na naše mesto. Niektorí neprávom majú aj ulicu, či námestie, pričom hodnotné osobnosti, ktoré v iných mestách majú svoje ulice, u nás nenajdete. Ako keby neboli tvarovali osud mesta. Márai aspoň má námestie. Dotkneme sa aj architektonického vývoja Košíc.

Dámy a páni, teším sa na strenutie s Vami!

Zoltán Balassa